

MỘT SỐ VẤN ĐỀ TRONG GIẢNG DẠY VÀ HỌC TẬP CHUYÊN ĐỀ TỔ CHỨC HỆ THỐNG CÔNG CỤ TRA CỨU KHOA HỌC TÀI LIỆU LƯU TRỮ

ThS. Trần Quang Hồng*

Công tác lưu trữ có vị trí rất quan trọng trong hoạt động của các cơ quan nhà nước, tổ chức chính trị-xã hội, xã hội-nghề nghiệp, tổ chức kinh tế và đơn vị lực lượng vũ trang nhân dân. Thực hiện tốt công tác lưu trữ không những phục vụ đắc lực cho công tác lãnh đạo, chỉ đạo, mà còn giúp cho việc lưu giữ, bảo quản, khai thác tốt nguồn thông tin quý giá được hình thành trong quá khứ.

Thực hiện Chỉ thị 726-TTg ngày 04.9.1997 của Thủ tướng Chính phủ về “tăng cường chỉ đạo công tác lưu trữ trong thời gian tới”, Thông tư 40-TT/TCCB ngày 24.01.1998 của Bộ trưởng - Trưởng ban Tổ chức - Cán bộ Chính phủ về “hướng dẫn tổ chức lưu trữ ở các cơ quan nhà nước các cấp” (trước đây) và nay là Thông tư số 21/2005/TT-BNV ngày 01 tháng 02 năm 2005 của Bộ Nội vụ về “hướng dẫn chức năng, nhiệm vụ, quyền hạn và tổ chức của tổ chức Văn thư, Lưu trữ Bộ, cơ quan ngang Bộ, cơ quan thuộc Chính phủ và Ủy ban nhân dân”, trong những năm gần đây, công tác lưu trữ ở các cơ quan từ trung ương đến các địa phương đã từng bước có những chuyển biến tích cực. Công tác lưu trữ nói chung và tài liệu lưu trữ nói riêng ngày càng khẳng định được vai trò quan trọng của mình trong công cuộc xây dựng và bảo vệ Tổ quốc. Với sự phát triển không ngừng của xã hội, đặc biệt là sự tiến bộ của các ngành khoa học kỹ thuật, khiến khối lượng tài liệu lưu trữ được sản sinh ra trong hoạt động của các cơ quan, tổ chức, cá nhân ngày một nhiều. Chính vì thế khối lượng tài liệu lưu trữ có ý nghĩa về

* Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn, ĐHQGHN.

các mặt kinh tế, chính trị, xã hội, an ninh, quốc phòng... được lựa chọn đưa vào bảo quản trong các phòng, kho lưu trữ, trung tâm lưu trữ ngày càng lớn. Yêu cầu đặt ra đối với các phòng, kho, trung tâm lưu trữ là phải tổ chức khoa học các tài liệu lưu trữ đó để đáp ứng tốt các nhu cầu khai thác sử dụng tài liệu.

Tuy nhiên, lý luận và thực tiễn công tác lưu trữ của chúng ta đã khẳng định được rằng: tài liệu lưu trữ được phát huy sử dụng thế nào, mang lại lợi ích cho xã hội và được xã hội nhận biết, đánh giá ra sao không những chỉ phụ thuộc vào nhu cầu dùng tin của xã hội mà còn phụ thuộc vào nhiều yếu tố chủ quan của ngành lưu trữ, trong đó có các vấn đề như: tài liệu được thu thập, chỉnh lý, phân loại, xác định giá trị, tổ chức sắp xếp và bảo quản như thế nào, khả năng đáp ứng của hệ thống công cụ tra tìm và điều kiện tiếp cận tài liệu ra sao... Trong các yếu tố trên, hệ thống công cụ tra cứu khoa học tài liệu lưu trữ có một vai trò và ý nghĩa hết sức quan trọng, chúng như chiếc cầu nối dẫn dắt các nhà nghiên cứu đến với tài liệu một cách nhanh nhất, đồng thời cũng là các công cụ giúp những người làm lưu trữ có thể quản lý và tra tìm tài liệu phục vụ xã hội hiệu quả nhất. Vì thế, những phương tiện tìm tin để giúp cho việc sử dụng tài liệu được thuận lợi, nhanh chóng và chính xác cũng đòi hỏi phải không ngừng hoàn thiện.

Thực tế trong nhiều năm qua, tổ chức các công cụ tra cứu khoa học tài liệu tại các phòng, kho lưu trữ còn nhiều yếu kém. Một số phòng, kho lưu trữ không tiến hành biên soạn các công cụ tra cứu hoặc có biên soạn thì thiếu khoa học, thiếu hệ thống và không đồng bộ. Vì vậy, tổ chức hệ thống công cụ tra cứu tài liệu là một nhiệm vụ cấp thiết cần phải thực hiện đối với ngành lưu trữ Việt Nam. Nhiệm vụ này không những chỉ đặt ra đối với các phòng, kho, trung tâm lưu trữ, các cơ quan quản lý lưu trữ mà cũng còn là một trong những nhiệm vụ quan trọng của Khoa Lưu trữ học và Quản trị văn phòng trong việc nghiên cứu và giảng dạy chuyên đề này trong chương trình đào tạo của mình.

Dưới đây, chúng tôi xin trình bày một số vấn đề đối với việc nghiên cứu và tổ chức công cụ tra cứu khoa học tài liệu lưu trữ:

1. Những quy định, hướng dẫn của Nhà nước về tổ chức công cụ tra cứu khoa học tài liệu lưu trữ

Nhìn lại những năm đầu sau khi nhân dân ta giành được chính quyền, Nhà nước Dân chủ cộng hoà non trẻ ra đời, Đảng và Nhà nước ta đã có sự quan tâm đặc biệt tới công tác lưu trữ. Kể từ đó đến nay, về phương diện quản lý và chỉ đạo, Nhà nước đã ban hành nhiều văn bản quy định về công tác lưu trữ nói chung. Tuy nhiên, trong đó không có những điều khoản riêng về tổ chức hệ thống công cụ tra cứu khoa học tài liệu lưu trữ. Trên cơ sở những quy định chung, để chỉ đạo nghiệp vụ, Cục Lưu trữ Nhà nước trước đây, nay là Cục Văn thư và Lưu trữ Nhà nước đã ban hành một số văn bản quy định, hướng dẫn nghiệp vụ tổ chức công cụ tra cứu khoa học tài liệu lưu trữ.

Cục Lưu trữ Nhà nước đã ban hành Quyết định số: 18/TC-KHKT ngày 06/03/1990 về Tiêu chuẩn thẻ tra tìm tài liệu lưu trữ; Quyết định số: 72/QĐ-KHKT ngày 02/03/1997 về việc ban hành tiêu chuẩn "Mục lục hồ sơ"; Công văn số: 11-CV/LT ngày 30/6/1994 của Cục Lưu trữ Văn phòng Trung ương Đảng ban hành bản "Hướng dẫn lập mục lục hồ sơ ở các kho lưu trữ cấp uỷ Đảng và Trung ương Đoàn TNCS Hồ Chí Minh"; Công văn số 608/LTNN – TTNC ngày 19/11/1999 của Cục Lưu trữ Nhà nước ban hành Bản hướng dẫn về ứng dụng công nghệ thông tin trong văn thư - lưu trữ...

Những quy định và hướng dẫn của Nhà nước mà cụ thể ở đây là Cục Văn thư và Lưu trữ Nhà nước về vấn đề tổ chức công cụ tra cứu khoa học tài liệu lưu trữ về cơ bản đã đáp ứng, tạo điều kiện cho các phòng, kho, trung tâm lưu trữ trong hoạt động quản lý và tra tìm tài liệu lưu trữ thời gian qua. Tuy nhiên, trước những yêu cầu, đòi hỏi của tình hình mới, ngành lưu trữ cần phải có nhiều hơn nữa những văn bản quy định, hướng dẫn để các phòng, kho, trung tâm lưu trữ có thể tổ chức tốt hệ thống công cụ tra cứu phục vụ ngày càng có hiệu quả công tác tổ chức sử dụng tài liệu.

2. Khái quát về tình hình nghiên cứu và tổ chức công cụ tra cứu khoa học tài liệu lưu trữ

Cho tới nay, ở nước ta đã có nhiều công trình, bài viết nghiên cứu các vấn đề về tổ chức hệ thống công cụ tra cứu, thống kê tài liệu lưu

trữ. Các công trình đã được công bố, giới thiệu bao gồm một số công trình nghiên cứu khoa học cấp ngành của Cục Văn thư và Lưu trữ Nhà nước, một số luận văn tốt nghiệp chuyên ngành lưu trữ, các giáo trình giảng dạy hệ đại học, trung học về lưu trữ, nhiều bài viết trao đổi về lý luận và thực tiễn tổ chức hệ thống công cụ tra cứu, thống kê tài liệu lưu trữ được đăng trên Tạp chí *Văn thư Lưu trữ Việt Nam* và một số tài liệu trình bày tại các cuộc hội nghị, hội thảo về khoa học lưu trữ.

Thông qua việc nghiên cứu, khảo sát nhiều tài liệu đã công bố, chúng tôi thấy rằng phần lớn các công trình, bài viết nghiên cứu chỉ đề cập tới các vấn đề lý luận chung hoặc một số khía cạnh cụ thể về tổ chức hệ thống công cụ tra cứu tài liệu lưu trữ. Điềm lại các công trình đã công bố có thể đánh giá khái quát như sau:

Một số giáo trình giảng dạy về công tác lưu trữ, trong đó đáng chú ý nhất là giáo trình “Lý luận và thực tiễn công tác lưu trữ” của các tác giả Đào Xuân Chúc - Nguyễn Văn Hàm - Vương Đình Quyền - Nguyễn Văn Thâm, đã có một chương viết về hệ thống các công cụ tra cứu khoa học tài liệu lưu trữ. Một số công trình nghiên cứu khoa học cấp ngành của Cục Văn thư và Lưu trữ Nhà nước như: “Nghiên cứu ứng dụng công nghệ tin học trong công tác thống kê phục vụ quản lý tài liệu lưu trữ” - TS. Dương Văn Khảm (chủ nhiệm); “Nghiên cứu xây dựng hệ thống công cụ tra tìm tài liệu phong lưu trữ Quốc gia” - TS. Phan Đình Nham...

Một số công trình nghiên cứu là các luận văn thạc sĩ, các khoá luận tốt nghiệp và báo cáo khoa học chuyên ngành Lưu trữ học và Quản trị văn phòng như: “Nghiên cứu giải pháp hoàn thiện hệ thống công cụ tra cứu khoa học tài liệu lưu trữ tại Trung tâm lưu trữ Quốc gia III” - Phạm Thị Bích Hải; “Bước đầu về xây dựng công cụ tra cứu kho học tài liệu lưu trữ kỹ thuật của Bộ Giao thông - Vận tải” - Nguyễn Kim Dung; “Tìm hiểu hệ thống công cụ tra cứu khoa học tài liệu hành chính ở Trung tâm Lưu trữ Quốc gia I” - Trần Hồng Nhạn; “Bước đầu nghiên cứu ứng dụng tin học vào quản lý và tra tìm tài liệu lưu trữ tại Trung tâm Lưu trữ Thành phố Hà Nội” - Nguyễn Minh Thuận; “Tổ chức hệ thống công cụ tra cứu và thống kê tại Trung tâm lưu trữ tỉnh Hà Tây” - Nguyễn Văn Quang; “Tổ chức hệ thống công cụ tra cứu và

thống kê tại Phòng lưu trữ Bộ Y tế - Nhận xét và kiến nghị” - Trần Thị Minh; “Tổ chức công cụ tra cứu tài liệu lưu trữ ở Trung tâm Lưu trữ Thành phố Hà Nội - Nhận xét và kiến nghị” - Vũ Trần Diễm Hạnh...

Các bài viết nghiên cứu, đánh giá, giới thiệu của các chuyên gia lưu trữ, các cán bộ lưu trữ có kinh nghiệm về hệ thống các công cụ tra cứu, thống kê được công bố, giới thiệu trên Tạp chí *Văn thư Lưu trữ Việt Nam* như: “Xây dựng hệ thống công cụ tra tìm khoa học là nhiệm vụ cấp thiết của ngành Lưu trữ Việt Nam” - Phan Đình Nham; “Một số ý kiến về hướng phát triển hệ thống công cụ tra cứu khoa học cho tài liệu văn kiện Phòng Lưu trữ Quốc gia” - Trần Hoàng - Mạnh Hùng...

Ngoài ra, còn nhiều bài viết khác nghiên cứu, giới thiệu về hệ thống công cụ tra cứu tài liệu lưu trữ ở một số cơ quan cụ thể như Văn phòng Trung ương Đảng, Văn phòng Chính Phủ, các Trung tâm Lưu trữ Quốc gia...

Những vấn đề, khía cạnh mà các đề tài nghiên cứu khoa học, khoá luận tốt nghiệp, các bài viết, bài nghiên cứu đề cập tương đối nhiều và khá cụ thể, nhưng nhìn chung mới chỉ dừng lại ở một số vấn đề mang tính lý luận chung hay giải quyết vấn đề cụ thể như xác định và giới thiệu về công cụ tra cứu tại một số cơ quan cụ thể, chứ chưa có một đề tài, bài viết nào đi sâu nghiên cứu về tổ chức hệ thống công cụ tra cứu khoa học tài liệu lưu trữ áp dụng ở các cấp độ và phạm vi khác nhau trong hệ thống các phòng, kho, trung tâm lưu trữ để từ đó đề ra những giải pháp hữu hiệu cho công tác này.

Trong các phòng, kho, trung tâm lưu trữ ở nước ta, hiện nay đang sử dụng một số loại công cụ tra cứu như: Mục lục hồ sơ, bộ thể, các sách sơ yếu tài liệu, các sách hướng dẫn kho lưu trữ, các sách chỉ dẫn các phong bảo quản tại các trung tâm lưu trữ quốc gia và công cụ tra tìm tự động. Các công cụ tra cứu này bổ sung cho nhau, đảm bảo cho việc tra tìm tài liệu được nhanh chóng và chính xác.

Nhìn chung, chất lượng cũng như số lượng các loại công cụ tra cứu đó còn nhiều hạn chế. Mặt khác, một số loại công cụ tra cứu chưa được sử dụng rộng rãi, đặc biệt việc ứng dụng công nghệ thông tin trong tra tìm tài liệu cũng mới chỉ được triển khai bước đầu, làm hạn chế nhiều đến việc sử dụng toàn diện tài liệu lưu trữ.

Nhiệm vụ xây dựng, bổ sung và hoàn thiện hệ thống công cụ tra cứu là một trong các nhiệm vụ cấp bách hiện nay, các phòng, kho trung tâm lưu trữ không chỉ xây dựng các loại công cụ tra cứu truyền thống, mà còn phải xây dựng hệ thống tìm tin tự động và áp dụng các tiến bộ khoa học kỹ thuật hiện đại vào lĩnh vực này.

3. Một số nhận xét và đề xuất

3.1. Nhận xét

Cục Văn thư và Lưu trữ Nhà nước là cơ quan quản lý ngành về công tác văn thư, lưu trữ đã ban hành nhiều văn bản hướng dẫn nghiệp vụ, trong đó có nhiều văn bản quy định về tổ chức hệ thống công cụ tra cứu khoa học tài liệu lưu trữ, cụ thể là: Tiêu chuẩn ngành về mục lục hồ sơ. Đồng thời quy định một số biểu mẫu công cụ áp dụng thống nhất trong các phòng, kho lưu trữ như: Mẫu thẻ tra tìm tài liệu lưu trữ, mẫu phiếu tin tài liệu hành chính... Bên cạnh các văn bản quy định trên Cục Văn thư và Lưu trữ Nhà nước còn ban hành kèm theo bản hướng dẫn thực hiện các quy định đó, các văn bản của Cục Văn thư và Lưu trữ Nhà nước trước hết thể hiện sự quan tâm chỉ đạo của Nhà nước đối với công tác này, đồng thời là cơ sở pháp lý, chỉ đạo, hướng dẫn để các phòng, kho, trung tâm lưu trữ tiến hành xây dựng các công cụ tra cứu hiệu quả.

Tuy nhiên, số lượng văn bản ban hành quy định và hướng dẫn tổ chức các công cụ thống kê và tra cứu tài liệu chưa nhiều. Còn rất nhiều loại công cụ chưa được Nhà nước quy định chung về biểu mẫu và hướng dẫn tổ chức xây dựng như: các sách sơ yếu tài liệu và hướng dẫn các kho lưu trữ...

Một số văn bản ban hành còn chưa có sự hướng dẫn thực hiện hoặc có hướng dẫn nhưng còn chưa cụ thể và chi tiết, khả năng thực hiện các quy định của Nhà nước ở các phòng, kho lưu trữ chưa cao...

Những kết quả từ các đề tài, bài viết của các nhà nghiên cứu đưa ra đã khắc họa được một cách tổng quát về tổ chức hệ thống công cụ tra cứu khoa học tài liệu lưu trữ tại các phòng, kho, trung tâm lưu trữ trên cả phương diện lý luận và thực tiễn. Đây chính là những cứ liệu

khoa học quan trọng để Cục Văn thư và Lưu trữ Nhà nước xây dựng và ban hành các văn bản chỉ đạo, quy định, hướng dẫn để công tác lưu trữ trang bị được cho mình một hệ thống công cụ tra cứu hiệu quả nhất đối với toàn bộ tài liệu lưu trữ của quốc gia.

3.2. Đề xuất

Một là, cần sớm hoàn thiện hệ thống văn bản chỉ đạo, quy định, hướng dẫn về tổ chức hệ thống công cụ tra cứu khoa học tài liệu lưu trữ. Cụ thể:

Cục Văn thư và Lưu trữ Nhà nước cần tăng cường công tác kiểm tra, giám sát việc thực hiện các văn bản chỉ đạo, hướng dẫn về nghiệp vụ lưu trữ nói chung và tổ chức hệ thống các công cụ tra cứu nói riêng ở các phòng, kho, trung tâm lưu trữ. Qua đó, sẽ phát hiện những yếu tố chưa hợp lý trong các văn bản đã ban hành, cùng những khó khăn, trở ngại của các phòng, kho, trung tâm lưu trữ tỉnh trong việc xây dựng các công cụ tra cứu khoa học. Từ đó Cục Văn thư và Lưu trữ Nhà nước có những căn cứ, cơ sở thực tiễn để bổ sung, hoàn thiện các văn bản đã ban hành và có những căn cứ để ban hành những văn bản mới, đồng thời có những biện pháp xử lý đối với những phòng, kho, trung tâm lưu trữ nếu không thực hiện đúng các quy định hướng dẫn của Nhà nước.

Hai là, các nhà nghiên cứu, các nhà lưu trữ học cần đẩy mạnh hơn nữa những nghiên cứu của mình đối với vấn đề tổ chức hệ thống công cụ tra cứu khoa học tài liệu lưu trữ của các phòng, kho, trung tâm lưu trữ.

Trước hết, cần có sự thống nhất về một số khái niệm, thuật ngữ trong nghiên cứu và xây dựng một hệ thống công cụ tra cứu khoa học hoàn chỉnh áp dụng trong thực tiễn công tác lưu trữ của nước ta. Bởi hiện nay người quan tâm đến vấn đề xây dựng và sử dụng công cụ tra cứu khoa học tài liệu lưu trữ thường xuyên bị đặt trước những quan niệm, cách hiểu không thống nhất về khái niệm thế nào là công cụ tra cứu khoa học tài liệu lưu trữ? Hệ thống đó bao gồm những loại nào? Cấp độ và phạm vi áp dụng và phương pháp biên soạn các loại công cụ đó trong từng phòng, kho, trung tâm lưu trữ như thế nào cho phù hợp... Đặc biệt là khi ứng dụng công nghệ thông tin vào quản lý và tra

tìm tài liệu lưu trữ thì những công cụ tra cứu truyền thống đó sẽ tiếp tục được xây dựng và sử dụng ra sao? v.v...

Đối với Khoa Lưu trữ học và Quản trị văn phòng - Một địa chỉ tin cậy trong nghiên cứu và đào tạo những cán bộ có trình độ chuyên môn nghiệp vụ cao về lĩnh vực văn phòng, văn thư và lưu trữ cần đẩy mạnh hơn nữa công tác biên soạn và biên soạn lại giáo trình và bài giảng các môn học, nhất là đối với những môn mang tính nghiệp vụ.

Ba là, tạo tính chủ động, tích cực cho sinh viên trong quá trình học tập những môn học chuyên ngành

Để tạo được tính tích cực, chủ động và độc lập suy nghĩ của sinh viên trong học tập, đặc biệt là đối với các môn học chuyên ngành, trước hết, Khoa Lưu trữ học và Quản trị văn phòng cần quán triệt hơn nữa chủ trương đổi mới phương pháp đào tạo; tổ chức tốt khâu thực hành và thực tập thực tế... Đồng thời, cùng với xu thế chung, mỗi giảng viên cần tích cực hơn nữa trong việc biên soạn bài giảng của mình, cập nhật kiến thức thực tiễn để khái quát, định hướng nhận thức, đặt sinh viên vào những tình huống vận dụng lý thuyết để xử lý và giải quyết những tình huống và vấn đề thực tế...

Ngoài ra, Khoa cần có những hướng mở cho sinh viên trong việc khảo sát, tìm hiểu thực tế. Khoa, Bộ môn hay mỗi giảng viên sẽ chuẩn bị sẵn đề cương về những nội dung, vấn đề mà sinh viên có thể chủ động tìm hiểu, khảo sát thực tế công tác lưu trữ nói chung và các khâu nghiệp vụ cụ thể tại các cơ quan ngoài kế hoạch thực tập thực tế theo chương trình đào tạo. Đây sẽ là tiền đề tốt nhất cho sinh viên chủ động hơn nữa trong việc đề ra và thực hiện những ý tưởng trong học tập, nghiên cứu khoa học và có được một hành trang tốt nhất cho công tác của mình sau này.